

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Naisjärjestöjen Keskusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma). Naisjärjestöjen Keskusliitto jakaa valtioneuvoston tilannekuvan demokratian, oikeusvaltioperiaatteen ja ihmisoikeuksien heikkenemisestä, tilan edistämisen tärkeydestä sekä sen merkityksestä yhteiskunnallisen luottamuksen, vakauden ja toimivuuden kannalta. Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää demokratiaohjelman laatimista, sen toteuttamista ja jatkuvaa seurantaa sekä vaikutusten arviointia tärkeänä askeleena kohti turvallisempaa, tasa-arvoisempaa ja yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa.

Erytisesti haluamme kiittää siitä, että periaatepäätöksen kärkenä on torjua eriytymiskehitystä ja osallistumisen eriarvoistumista sekä turvata kaikkien ihmisoikeuksien täysimittaisen toteutuminen. Tärkeää on myös demokratiaohjelman poikkihallinnollinen luonne, joka sitouttaa yli ministerirajojen vahvistaen ohjelman vaikuttavuutta. Ohjelmassa esitetyt tavoitelinjaukset ja toimenpiteet demokratian ja osallistumisen edistämiseksi ovat kannatettavia, mutta niitä tulisi kohdistaa huomioimaan risteävät erot vielä paremmin. Lisäksi tulisi kiinnittää erityistä huomiota tyttöjen, naisten ja vähemmistöjen yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseen.

Keskeisimmät huomiot:

- Naisten, tyttöjen ja vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden osallisuuden vahvistaminen tulee huomioida ohjelmassa läpileikkaavasti ja sen eteen tarvitaan erityisiä toimenpiteitä.
- Kansalaisyhteiskunnan merkitys demokraattiselle yhteiskunnalle, osallistumiselle ja osallisuudelle. Kansalaisyhteiskunnan toimintaan liittyvät leikkaukset heikentävät tosiasiallisia mahdollisuuksia vaikuttaa demokratian ja osallistumisen vahvistamiseen. Poliittisten naisjärjestöjen rahoituksella on keskeinen merkitys demokratialle.

- Vihapuhe, maalittaminen ja anti-gender-liikehdintä heikentävät tyttöjen, naisten ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen osallisuutta päätöksenteossa. Demokratiaohjelman tulee esittää konkreettisia toimia vihapuheen, viharikosten ja digitaalisen väkivallan estämisen vahvistamiseksi.
- Äänestysaktiivisuuden lisääminen vaatii myös muiden kuin nuorten äänestysaktiivisuuden lisäämistä. Demokratiaohjelman tulee ottaa huomioon risteävien erojen vaikutus.
- Demokratian ja osallistumisen edistämiseksi ei riitä vain äänestysaktiivisuuden ja ihmisoikeuskoulutuksen lisääminen. Tärkeää on kannustaa kansalaisia myös ehdolle asettumiseen.
- Hallituksen toteuttamat ulkomaalaisten aseman ja oikeuksien heikennykset vaarantavat osallisuuden tasavertaista toteutumista. Naisjärjestöjen Keskusliitto peräänkuuluttaa tiukennusten yhteis- ja sukupuolivaikutusten arviointia. Maahan muuttaneet ja turvaa hakevat naiset ja tytöt on tunnistettava omana erityisryhmänään.
- Ohjelmassa tulee esittää erityisiä toimia Suomeen muuttaneiden osallistumisen lisäämiseksi.
- Ohjelmassa tulee esittää erityisiä toimia vammaisten henkilöiden osallistumisen vahvistamiseksi.
- CEDAW-komitea suosittelee, että Suomi käyttää ohjelmissaan sukupuolisensitiivistä kieltä sukupuolineutraalin kielen sijaan. Tämän suosituksen valossa tulee tarkastella luonnosteltua demokratiaohjelmaa ja sen sukupuolineutraalin politiikan mahdollisia sukupuolitettuja haittavaikutuksia.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Äänestysaktiivisuuden edistäminen on tärkeä keino demokratian ja osallistumisen edistämiseksi Suomessa. Linjauksessa otetaan huomioon eri väestöryhmiä ja se pyrkii tukemaan sukupuolten tasa-arvoa. Linjaus kuitenkin jättää huomioitta Suomeen muuttaneiden äänestysaktiivisuuden lisäämisen eikä se ota huomioon äänestyskäyttäytymisen ylisukupolvista luonnetta. Äänestystilastojen mukaan erityisesti Suomeen muuttaneiden naisten äänestysaktiivisuus ja poliittinen osallistuminen on todella matalaa. Myös yhteiskuntaluokan merkitys äänestyskäyttäytymiseen tulisi nostaa esille.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

Nuorten äänestysaktiivisuuden lisäksi tulee edistää myös Suomeen muuttaneiden (mukaan lukien Suomeen muuttaneet nuoret), eri sosioekonomisten ryhmien ja vammaisten henkilöiden osallisuutta ja osallistumista, jotta väestöryhmien välisiä eroja tasoitetaan tosiasiallisesti. Tutkimusten mukaan korkean sosioekonomisen aseman omaavat ihmiset äänestävät muita todennäköisimmin vaaleissa. (Lahtinen & Komulainen 2019).

Tilastokeskuksen (2023) mukaan vieraskielisten äänestysaktiivisuus on selvästi pienempi kuin kotimaisia kieliä puhuvilla. Sama ilmiö toistuu, kun äänestysaktiivisuutta tarkastellaan syntyperän mukaan. Ero suomalaistaustaisten ja ulkomaalaistaustaisten äänestysaktiivisuudessa on yli 32

prosenttiyksikköä. Maahan muuttaneiden naisten aktiivisuus poliittisessa osallistumisessa on erittäin matala.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun ja muiden virnaomaisten selvitysten mukaan vammaiset ihmiset ovat yksi Suomen syrjityimmistä ihmisryhmistä. Vammaisilla ihmisillä on oikeus aktiiviseen toimijuuteen yhteiskunnassa. Vammaisten henkilöiden oikeuksien parantaminen vaatii konkreettisia politiikkatoimia. Suomen tulee kiinnittää huomiota vammaisten henkilöiden poliittiseen osallistumiseen demokraatiapolitiikan valtiollisia seurantajärjestelmiä kehitettäessä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**
- **kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,**
- **yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.**

Valtioneuvoston (2024) tutkimuksen mukaan nuorten äänestysaktiivisuutta voidaan tukea ja lisätä tekstiviestimuistutuksella. Tekstiviestikampanja on kustannustehokas tapa lisätä nuorten äänestysaktiivisuutta.

Toimenpiteenä mainittu ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus- ja viestintä tulee tarkentaa, jotta se ottaa huomioon myös muut kuin kotimaisia kieliä puhuvat väestöryhmät. Vaalitiedotuksen ja viestinnän tulee olla ymmärrettävää, saavutettavaa ja monikielistä.

Toimenpiteissä tulee olla erityisiä toimia, joilla vahvistetaan vieraskielisten, ulkomaalaistaustaisten, vammaisten tyttöjen ja naisten äänestysaktiivisuutta. Lisäksi toimenpiteisiin tulee lisätä keinoja, joilla tulo- ja koulutusluokkien välisiä eroja voidaan kaventaa ja pysäyttää kokonaisvaltainen eriytymiskehitys.

Tavoitelinjalus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

Demokratiaohjelman painotus lapsiin ja nuoriin on perusteltu, mutta lasten ja nuorten lisäksi mahdollisuuksia saada tietoa vaaleihin liittyen tulee tarjota myös Suomeen muuttaneille sekä vieraskielisille ihmisille, jotka ovat väestöryhminä aliedustettuina myös osallistumisen suhteen.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

Ymmärrettävästä ja puoluepoliittisesti neutraalista tiedosta tulee viestiä monikielisesti, jotta kaikilla lapsilla ja nuorilla on tasavertainen mahdollisuus saada tietoa.

Toimenpiteisiin tulee lisätä myös lasten ja nuorten osallisuutta vahvistavaa ja siihen kannustavaa toimintaa. Nuorisovaltuustotoimintaa tulee vahvistaa ja niille tulee mahdollistaa tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet kuntien ja alueiden päätöksenteossa. Myös oppilaitoksien oppilas- ja opiskelijakuntien osallisuutta ja päätöksentekoa tulee vahvistaa.

Kun tavoitelinjaukseen kirjataan mukaan Suomeen muuttaneiden ja vieraskielisten mahdollisuuksien lisääminen, tulee toimenpiteisiin lisätä maahanmuuttajaystävällisen neutraalin tiedon tuottaminen ja siitä viestintä. Myös kotoutumisohjelman yhteiskunnallista osallistumista käsittelevää osion kehittämiseen tulee kiinnittää huomiota.

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

Naisjärjestöjen Keskusliitto peräänkuuluttaa, että demokratiaohjelma huomioi kaikki eri väestöryhmät, joissa poliittinen osallisuus on matalaa. Haavoittuvassa asemassa olevat, Suomeen muuttaneet, ruotsin-, saamen- ja muunkieliset, romanit sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ovat jääneet demokratiaohjelmaluonnoksen ulkopuolelle. On tärkeää, että varhaiskasvattajilla ja opettajilla on koulutuksen pohjalta osaamista ihmisoikeuksista, valmiudet lasten ja nuorten demokratia- osallisuus- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja että demokratiakasvatus toteutuu yhdenvertaisesti eri alueilla.

Kuulemistilaisuuksien koonnissa nousee esiin tarve turvata vammaisten ja muiden erityistarpeisten lasten ja nuorten osallisuus. Myös Suomeen muuttaneiden aktiivisuutta tulee vahvistaa, koska maahan muuttaneiden perheiden vanhempien käytännöt ja osallistuminen periytyvät jälkikasvulle.

Leikkaukset sosiaaliturvasta ovat ristiriidassa demokratiaohjelman tavoitteen kanssa tasoittaa eriytymiskehitystä, koska leikkaukset lisäävät lapsiperheköyhyyttä ja heikentävät näin ollen

osallisuutta. Demokratiaohjelman tulisi kunnianhimoisesti pyrkiä purkamaan sosioekonomisten erojen vaikutusta poliittiseen osallistumiseen.

Eri väestöryhmiin kuuluvat lapset ja nuoret jämäkämmin mukaan, jotta ohjelma tosiasiallisesti pystyy vahvistamaan kaikkien lasten ja nuorten osallisuutta Suomessa.

Tavoitelinjalus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja nuoria tulee kuulla suoraan eikä vain heidän parissaan työskentelevien toimijoiden kautta. Lasten ja nuorten osallisuudessa tulee huomioida myös muut lapsi- ja nuorisoielimet, kuten järjestöjen lasten hallitukset.

Lasten ja nuorten osallisuutta vahvistaessa tulee huomioida tyttöjen ja vähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten asema. Huomioitava on myös Suomeen muuttaneiden, vieraskielisten ja vammaisten lasten ja nuorten osallisuuden vahvistaminen.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,**
- **tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.**

Keskeisiin toimenpiteisiin tulee lisätä sellaisten keinojen etsiminen, joilla vammaisten ja muiden erityistarpeisten lasten ja nuorten osallisuutta vahvistetaan esimerkiksi monimuotoistamalla edustuksellisen toiminnan tapoja. On myös turvattava hyvän kansallisen luku- ja kirjoitustaidon tason ylläpitäminen sekä vahvistettava kaikkien lasten ja nuorten yhteiskunnallisia toimintamahdollisuuksia. Tässä on otettava huomioon tytöt ja vähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret, joiden osallistumisen toteutumiseksi on etsittävä erityisiä toimenpiteitä.

Lasten ja nuorten tosiasiallista vaikuttamista ja mahdollisuuksia vaikuttaa käsittelyyn tulevista asioista on vahvistettava. On tutkittava nuorisovaltuustojen aloite- ja edustus oikeuksia sekä etsittävä keinoja tehdä poliittisesta vaikuttamisesta lapsi- ja nuoriystävällistä. Lausuntojen ja aloitteiden tekoon tulee ohjata riittävästi ajallisia resursseja sekä osaavia ohjaajia ja ne tulee kirjoittaa ymmärrettävällä kielellä. Lisäksi nuorisovaltuustojen toiminnan alueellisia eroja tulee tasoittaa. Nuorisovaltuustoille tulee luoda koko maan kattavat toimintaohjeet, jotta

nuorisovaltuustojen vaikuttavuus ei ole riippuvainen vain valituista nuorisovaltuutetuista ja heidän aktiivisuudestaan.

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää lapsi- ja nuoriystävällisyyden osallistumisen vahvistamista tärkeänä tavoitteena demokratian ja osallistumisen lisäämiseksi. Tavoitetta tulee edistää ohjelman tavoitelinjauksen keskeisillä toimenpiteillä. Samanaikaisesti esitämme huolen siitä, että tavoitelinjaus edistää jo aktiivisten lasten ja nuorten osallistumista eikä tavoittele eri väestöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen vahvistamista.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,**
- **viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,**
- **jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,**
- **hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,**
- **osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.**

Ehdotetut toimenpiteet ovat kannatettavia ja ne pyrkivät tavoitteen mukaisiin tuloksiin. Toimenpiteiden tulee kuitenkin olla läpileikkaavasti lapsi- ja nuoriystävällisiä. Lasten ja nuorten kuulemisen merkityksen painottamisen lisäksi tulee ehdottaa konkreettisia toimenpiteitä kuulemisen ja osallistumisen edistämiseksi. Avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisestä tulee tehdä lapsi- ja nuoriystävällistä kirjoittamalla ne ymmärrettävällä kielellä. Lisäksi tulee panostaa osaaviin työntekijöihin ja riittäviin resursseihin, joiden avulla lapset ja nuoret pystyvät paremmin osallistumaan.

Lisäksi tietoa vaikuttamiskeinoista tulee jakaa laajasti kiinnittämällä huomiota eri väestöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten tarpeisiin. Tiedon tulee olla ymmärrettävää virallisten kielten lisäksi myös useammalla vieraskielellä sekä selkosuomella.

Lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumisen lisäämistä tukee myös lasten ja nuorten kanssa tehtävä vaikuttamisentyön arviointi. Kuulemisten ja osallistumisen tuloksista on kerrottava lapsille ja nuorille, jotta he ymmärtävät ja näkevät miten heidän lausuntonsa huomioidaan päätöksenteossa. Positiiviset kokemukset onnistuneesta vaikuttamisesta vahvistavat merkityksellisyyden tunnetta ja kannustavat jatkamaan.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

Ohjelmassa on tunnistettu, että koulujen ja oppilaitosten rinnalla demokratiakasvattajina toimii laaja joukko yhteiskunnan eri toimijoita, jotka tavoittavat eri väestöryhmiä. Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää tärkeänä, että näiden joukossa ohjelmassa tunnistetaan myös kolmannen sektorin toimijat ja kotoutumisesta vastaavat viranomaiset. Samalla haluamme huomauttaa, että leikkaukset kotoutumisen edistämisestä heikentävät tosiasiallisia mahdollisuuksia demokratiakasvatuksen ja muun kotoutumista tukevan toiminnan toteuttamiseen. Maahan muuttaneiden osallisuuden edistämiseksi tarvittaisiin lisäpanostuksia kotoutumisen tukeen sekä muihin maahan muuttaneille suunnattuihin palveluihin.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamista kasvatuksessa ja eri kouluasteilla tärkeänä tavoitteena, jota tulee edistää ohjelman tavoitelinjaukseen sisältyvillä toimilla. Samalla pidämme päätöstä poistaa varhaiskasvatuksen toimipaikkakohtaisten yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisvelvoite ristiriitaisena tavoitteen saavuttamisen kanssa. Näkemyksemme mukaan toimipaikkakohtaisten yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimisvelvoitteen poistaminen uhkaa heikentää tosiasiallisia edellytyksiä yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistämiseen varhaiskasvatuksessa. Tämä puolestaan uhkaa demokratiaa, osallisuutta ja ihmisoikeuksia.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,**
- **mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.**

Säilytetään velvoite toimipaikkakohtaisten yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimiseen varhaiskasvatuksessa.

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

Maahan muuttaneiden osallisuuden edistämiseksi tarvittaisiin lisäpanostuksia kotoutumisen tukeen sekä muihin maahan muuttaneille suunnattuihin palveluihin.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamista tulee tapahtua myös toisen koulutusasteen jälkeen. Demokratiaohjelman myötä tulee etsiä keinoja, joilla varmistetaan elinikäinen demokratia- ja ihmisoikeusoppiminen.

Kolmannen sektorin toimijoiden asemaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvattajina tulee vahvistaa koulun ja oppilaitosten kasvatustyön ohella. Kansalaisjärjestöjen olemassa olevaa asiantuntijuutta tulee hyödyntää entistä paremmin ja kolmannen sektorin resurssit on turvattava.

Poliittisen päätöksenteon prosesseja on tehtävä näkyvämmäksi ja ymmärrettävämmiksi. Osana demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta olisi mahdollista järjestää koko Suomen läpileikkaavia teemapäiviä yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Lisäksi tulisi pohtia neuvottelu- ja kokoussimulaatioiden mahdollisuutta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tueksi.

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

Tavoitelinjaus on mielestämme kannatettava, jotta demokratiaosaaminen jatkuu myös toisen kouluasteen jälkeen. Ehdotamme, että tavoitteeseen lisätään demokratiaosaamisen lisäksi ihmisoikeusosaaminen. Näin demokratiaosaamisen ohella vahvistetaan siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä esimerkiksi kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.

Myös näissä koulutuksissa on erityisen tärkeä kannustaa ihmisiä monimuotoiseen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja erityisesti Suomeen muuttaneiden kohdalla parantaa äänestysaktiivisuutta. Tutkimusten mukaan Suomeen muuttaneiden yleisin syy äänestämättä jättämiselle on tiedon puute (Sipinen 2024, 63). Tarvitaan siis koulutusta ja tiedon lisäämistä, jotta Suomeen muuttaneiden äänestysaktiivisuutta saadaan lisättyä.

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä CEDAW-komitea on vuoden 2022 suosituksissaan todennut, että Suomen tulee tehostaa virallisia kieliä osaamattomien naisten ja tyttöjen tiedon saantia CEDAW-yleissopimuksesta. Nykyisellään demokraatiohjelma ei huomioi virallisia kieliä osaamattomien demokratian ja osallistumisen lisäämistä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.**

Ehdotettu toimenpide opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelusta on ensimmäinen askel kohti tosiasiallista demokraatioosaamisen vahvistamista. Naisjärjestöjen Keskusliitto ehdottaa, että toimenpiteeksi otetaan myös kyseisten opetussuunnitelmien ja -sisältöjen käytön ja saatavuuden parantamisen, jotta tuotettu sisältö tulee myös käyttöön. Opetussuunnitelmiin ja sisältöihin tulee sisällyttää konkreettisia tapoja demokraatiooppimisen vahvistamiseksi.

Toimenpiteet eivät myöskään kosketa Suomessa jo kauemmin asuneita maahanmuuttajia, joiden poliittisen osallistumisen taso äänestysaktiivisuuden ja ehdolle asettumisen suhteen ovat matalampia kuin kantaväestöllä.

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Tässä osiossa olisi tärkeää huomioida myös häirinnän ja vihapuheen vaikutukset kiristyneeseen keskusteluilmaperiin, joka heikentää erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden tasavertaista mahdollisuutta hyvinvointiin, ilmaisunvapauteen, yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja demokraattiseen päätöksentekoon. Erityisesti verkossa ääntään käyttäviin naisiin, päättäjänaisiin ja toimittajiin kohdistuu systemaattista häirintää, häpäisyä ja uhkailua. Vihapuhe myös vaikuttaa naisten haluun toimia politiikassa sekä heidän terveyteensä ja turvallisuudentunteeseensa miehiä kielteisemmin.

Puolueet ovat keskeinen väylä demokraattisiin prosesseihin osallistumiseen. Lukuun 3.4. tulee lisätä tavoitelinjaus ja toimenpiteitä, jotka tähtäävät sen varmistamiseen, että kaikilla puolueilla on osaamista ilmiöön puuttumiseksi ja toimintatavat häirintää, vihapuhetta ja maalittamista kohtaavien ehdokkaiden, poliitikkojen ja työntekijöiden tukemiseksi. Puolueita voisi tukea ja kannustaa tasa-arvon, moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseen esimerkiksi puoluerahoituksen ja poliittisten naisjärjestöjen esimerkin kautta.

Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut maalittamisen säätämistä rangaistavaksi rikoslaissa sekä Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvovan GREVION digitaalisen väkivallan yleissuosituksen toimeenpanon edistämistä. Yhteistyötä on tärkeää tehdä niin EU-tasolla kuin verkkoalustojen ja -palveluntarjoajien kanssa.

Naisjärjestöjen Keskusliiton ja laajan järjestökentän tuoreessa Peking +30 -varjoraportissa on useita suosituksia vihapuheilmiön kitkemiseksi. Esitämme, että Suomelle laaditaan kansallinen strategia vihapuhetta ja viharikoksia vastaan, jossa huomioidaan juridinen sukupuoli, sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu ja kehon sukupuolitetut piirteet vihapuheen ja -rikosten motiivina. Myös internetpalvelujen välittäjien vastuuta sukupuolittuneen verkossa tapahtuvan vihapuheen ja häirinnän kitkemiseksi EU-tasolla ja kotimaassa lisätään.

Näiden toimien lisäksi Naisjärjestöjen Keskusliitto esittää konkreettisina keinoina maalittamisen säätämistä rangaistavaksi rikoslaissa, internetpalvelujen välittäjien vastuun lisäämistä vihapuheen kitkemiseksi, verkkovihasta irtautumisen tuetun toimintamallin kehittämistä sekä kansanedustajien syytesuojan poistamista kiihottamisessa kansanryhmää vastaan.

Edellisten toimenpidesuositusten lisäksi demokratiaohjelman tulee esittää konkreettisia toimia vihapuheen, viharikosten ja digitaalisen väkivallan estämisen vahvistamiseksi. Ohjelman tulee edistää lainvalvonnan syrjimättömyyttä ja vahvistaa lainvalvontaviranomaisten kykyä tunnistaa viharikokset ja puuttua niihin.

Samoin on tärkeää tehdä toimia tasa-arvon edistämiseksi ja häirinnän ja vihapuheen torjumiseksi kunnissa, hyvinvointialueilla ja eduskunnassa. Tämä vaatii tietoisuuden ja osaamisen lisäämistä ja hyvien käytäntöjen jakamista viranomaisille. On varmistettava, että kunnan- ja aluevaltuustoissa sekä eduskunnassa on olemassa rakenteet, joiden mukaan toimitaan, jos valtuutettu tai edustaja kokee vihapuhetta.

Osallistumisoikeuden käyttäminen yhdenvertaisesti edellyttää myös esteettömyyttä ja saavutettavuutta niin äänestyspaikoilla kuin muissa vaikuttamisen paikoissa.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa monikanavaisten toimien parantamista demokratian ja osallistumisen vahvistamiseksi. Tavoitelinjaus huomioi erilaiset väestöryhmät ja alueelliset erot, mitä toivomme läpileikkaavan koko demokratiaohjelman. Olemme kuitenkin huolissamme tyttöjen, naisten, vähemmistöön kuuluvien ja risteävien erojen huomioita jättämisestä.

Suosittellemme, että vammaisten naisten ja tyttöjen osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti taataan YK:n vammaissopimuksen mukaisesti.

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä CEDAW-komitea suosittaa, että Suomi ”jatkaa ja edelleen tehostaa suunnattuja väliaikaisia erityistoimia, joilla joudutetaan vähäosaisiin ryhmiin kuuluvien naisten, kuten maahanmuuttajanaisten, romaninaisten, saamelaisnaisten, yksinhuoltajaäitien, ikääntyneiden naisten ja vammaisten naisten, osallistumista poliittiseen ja julkiseen elämään, päätöksentekoon, koulutukseen ja työmarkkinoille.” Naisjärjestöjen Keskusliitto peräänkuuluttaa, että demokratiaohjelma huomioi Suomelle annetut suositukset.

Oikeusministeriön (2021) selvityksen mukaan keskeinen este sateenkaari-ihmisten osallistumisoikeuksien toteutumiselle on heihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän lisääntyminen. Sateenkaari-ihmisillä on muuta väestöä korkeampi kynnys lähteä mukaan poliittiseen toimintaan heihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän vuoksi. Siksi on erityisen tärkeää, että demokratiaohjelmassa kiinnitetään erityistä huomiota sateenkaari-ihmisten osallistumisen edistämiseen mm. puuttamalla vihapuheeseen lähi- sekä digitaalisessa vuorovaikutuksessa. Erityisen tärkeää on transnaisten yhteiskunnallinen osallistumisen lisääminen. Demokratiaohjelmassa tulisi huomioida julkisen vallan tehtävä edistää kaikkien ihmisten osallistumismahdollisuuksia ja täten osoittaa toimenpiteitä, joilla sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaan vihapuheeseen puututaan.

Tasa-arvopoliittisen selonteon mukaisesti sukupuoleen perustuva syrjintä ja vihapuhe eivät saa rajoittaa kenenkään ilmaisunvapautta ja osallistumista yhteiskunnan toimintaan Suomessa. Myös sukupuolten tasa-arvon on oltava yhtenä keskeisenä tavoitteena kaikessa demokratiapolitiikassa ja kansalaisten osallisuutta vahvistavassa toiminnassa. Demokratiaohjelman tulisi sisältää konkreettisempia tavoitteita sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,**
- **jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,**
- **digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,**
- **hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.**

CEDAW-komitea suosittelee, että Suomi toteuttaa toimenpiteet, mukaan lukien väliaikaiset erityistoimet, kuten lakisääteiset kiintiöt tai kannustimet, joilla poliittisia puolueita ohjataan

sisällyttämään ehdokaslistoihinsa etenkin kuntatasolla yhtä paljon naisia ja miehiä. CEDAW-komitea suosittelee myös, että Suomi toteuttaa toimenpiteet, mukaan lukien väliaikaiset erityistoimet, varmistaakseen, että naisten edustus poliittisessa ja julkisessa elämässä ja erityisesti johtoasemissa kuvastaa täysimittaisesti väestön moninaisuutta. Lisäksi CEDAW-komitea suosittelee Suomea harjoittamaan valistustoimintaa, joka painottuu erityisesti Ahvenanmaan alueelle ja saamelaisväestöön, jouduttaakseen naisten yhtäläistä edustusta poliittisessa ja julkisessa elämässä. Poliittiset naisjärjestöt ja muut naisjärjestöt ovat keskeisiä kanavia, joiden kautta eri taustoista tulevat ja eri asemissa olevat naiset voivat osallistua poliittisesti ja yhteiskunnallisesti. Poliittisten naisjärjestöjen rahoitus on turvattava.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa tavoitelinjausta, joka pyrkii tukemaan suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksenteonprosesseissa eri hallinnon tasoilla. Järjestöjen kuuleminen ja osallistaminen päätöksenteon valmisteluun nykyistä vahvemmin erityisesti valmistelun varhaisessa vaiheessa kaikilla tasoilla lisääisi sekin osallistumismahdollisuuksia. Asiantuntijajärjestönä muistutamme, että päätöksenteon tulee pohjata tutkittuun tietoon.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,**
- **kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,**
- **paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,**
- **eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.**

Esimerkiksi osallistavan budjetoinnin käyttöön ottaminen, sukupuolitietoinen budjetointi sekä kuulemisten kehittäminen entistä saavuttavamiksi ja helpommin lähestyttäviksi voisivat olla toimivia keinoja osallistumisen kehittämiseksi.

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,**
- **alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.**

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

Demokratian ja osallistumisen edistäminen kansallisesti edellyttää elinvoimaista kansalaisyhteiskuntaa. Moni järjestö toimii jo nyt pienillä resursseilla, mutta tekee niillä äärimmäisen vaikuttavaa työtä asiantuntijoiden ja vapaaehtoisten toimijoiden turvin. Järjestöjen toimintaan kohdistuvat leikkaukset tarkoittavat monelle järjestölle toiminnan merkittävää supistumista. Tämä kaikki heikentää yhteiskunnallista osallistumista ja demokratiaa.

Demokratian ja osallistumisen edistäminen vaatii myös rasisminkin kitkemistä ja sukupuolten tasa-arvon edistämistä. Rasisminvastaisen toimenpideohjelman mukaan tulevaisuuden demokratian kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuteen ja osallisuuteen. Tavoitelinjaukseen tulee sisällyttää tavoite rasisminkin kitkemisestä ja tasa-arvon edistämisestä.

Yhteiskunnan kaikilla tasoilla yleistyvä anti-gender-retoriikka muodostaa uhan naisten ja sukupuoli ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksille. Naisten ja tyttöjen sekä sateenkaari-ihmisten oikeuksien vähentämisen lisäksi anti-gender-toiminta uhkaa demokratian, kestävän kehityksen ja vapaan kansalaisyhteiskunnan toteutumista. Suomalaisessa julkisessa keskustelussa ei ole tunnustettu ja huomioitu riittävästi anti-gender-liik ehdinnän laajuutta ja sen roolia sekä tasa-arvoisen oikeusvaltion haastajana että turvallisuuspoliittisena uhkana. Anti-gender -ajattelua edistävä disinformaatio pyrkii aiheuttamaan kahtiajakoa yhteiskunnassa ja rapauttamaan arvoja, joihin Suomi on sitoutunut.

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

Toimenpiteisiin tulisi lisätä konkreettisia toimia, joilla puututaan rakenteelliseen syrjintään. Lainsäädännön tulee ehkäistä vihapuhetta ja maalittamista tehokkaasti. Vihapuhe, anti-gender-liik ehdintä ja maalittaminen heikentävät naisten osallisuutta päätöksenteossa. Suomi on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeussopimuksia valvovilta elimiltä usein suosituksia rasismien ja viharikosten torjumiseksi. Suomi uhkaa joutua EU-tuomioistuimen eteen, jos Suomen kansallisessa lainsäädännössä ei saateta täytäntöön kaikilta osin rasismien ja muukalaisvihan torjumisesta annettuja EU:n sääntöjä.

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seuranta ja läpinäkyvyyttä.

Kansallisen demokratiapolitiikan edistämistoimien vaikuttavuuden arvioinnissa tulee tehdä myös sukupuolivaikutusten arviointi. Suomen tasa-arvopoliittisen selonteon mukaan sukupuolinäkökulma ja sukupuolivaikutusten arviointi eivät ole juurtuneet osaksi säädösvalmistelua. Vain tekemällä sukupuolivaikutusten arviointia voi lainvalmisteluviranomainen täyttää tasa-arvolain edellytyksiä. Onnistuessaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen parantaa hallinnon laatua ja vaikuttavuutta.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,**
- **osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,**
- **hallituksen demokratiapolitiittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.**

Tavoitelinjauksessa ja toimenpiteisiin tulisi sisällyttää sukupuoli- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi.

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää tärkeänä, että Suomen ulkopolitiikan perustana toimivat osiossa mainitut demokratia, oikeusvaltioperiaate, ihmisoikeudet, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Kunnianhimoisempaa olisi liikkua kohti feminististä ulkopolitiikkaa. Lisäksi kannattamme linjausta siitä, että Suomi vahvistaa monenkeskistä sääntöpohjaista järjestelmää ja yhteistyötä sekä toimii globaalisti kansainvälisen oikeuden, demokratian ja ihmisoikeuksien vahvistamiseksi. Samalla haluamme huomauttaa, että osa viimeaikaisista rajapolitiikkaan liittyvistä päätöksistä on ristiriidassa näiden tavoitteiden kanssa. Asiantuntijat ovat arvioineet eduskunnan hyväksymän rajaturvallisuuslain olevan kansainvälisen ja EU-oikeuden vastainen, minkä lisäksi hyväksytyyn rajamenettelyyn liittyy vakavia huolia erityisesti turvaa hakevien henkilöiden ihmisoikeuksien ja oikeusturvan näkökulmasta. Myös lukuisat maahanmuuttoon ja turvapaikanhakuun liittyvät tiukennukset herättävät huolta siitä, millaisia ihmisoikeus- ja yhteisvaikutuksia uudistuksilla ulkomaalaisten asemaan ja oikeuksiin.

Naisjärjestöjen Keskusliitto korostaa, että oikeusvaltioperiaatteen, ihmisoikeuksien ja sääntöpohjaisen järjestelmän kunnioittaminen tulee olla johdonmukaisesti ja läpileikkaavasti osana kaikkea Suomen politiikkaa niin kansainvälisellä kuin kansallisellakin tasolla.

Tavoitelinjalus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

Tasa-arvopoliittisen selonteon mukaisesti Suomi on sitoutunut järjestelmällisesti edistämään sukupuolten tasa-arvoa ja ihmisoikeuksia kansainvälisesti. Nyt ehdotetussa tavoitelinjauksessa toteutuu tasa-arvopoliittisen selonteon mukaisesti ihmisoikeuksien edistäminen, mutta sukupuolten tasa-arvon kansainvälinen edistäminen uupuu. Tavoitelinjaukseen tulisi lisätä sukupuolten tasa-arvon ja oikeusvaltioperiaatteen vahvistaminen.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,**
- **tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,**
- **aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,**
- **osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,**

- **kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.**

Suomen tulee tasa-arvopoliittisen selonteon mukaisesti edistää kansainvälisten tasa-arvo- ja ihmisoikeusvelvoitteiden täytäntöönpanoa, jossa painotuksena on mm. naisten tasa-arvoinen taloudellinen ja poliittinen osallistuminen. Tämän lisäksi korostetaan myös haavoittuvassa asemassa olevien aseman parantamista. Naisjärjestöjen Keskusliitto näkee, että tavoitelinjaus 14 keskeisiin toimenpiteisiin tulee lisätä sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja naisten poliittisen osallistumisen vahvistaminen.

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,**
- **kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.**

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

-

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

-

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Vainio Anniina
Naisjärjestöjen Keskusliitto